

*«ӘБИШ КЕКІЛБАЕВ –
ЗАМАНАНЫҢ ЗАҢҒАР ТҰЛҒАСЫ»
атты халықаралық ғылыми-практикалық
конференцияның материалдары
26 қазан 2019 ж.*

*Proceedings International
Scientific-Practical Conference
«ABISH KEKILBAEV
IS THE GREAT PERSONALITY OF EPOCH»
26 October 2019*

*Материалы международной
научно-практической конференции
«АБИШ КЕКИЛЬБАЕВ –
ВЫДАЮЩАЯСЯ ЛИЧНОСТЬ ЭПОХИ»
26 октября 2019 г.*

Ә. Кекілбаев әңгімелеріндегі ұлттық құндылықтар көрінісі.....	102
Б.Б. Баязитов	
Әбіш Кекілбаев шығармаларындағы ұлттық психологизм белгілері.....	103
Н.Ж. Досанова	
Әдебиетіміздің алып тұлғасы – Әбіш Кекілбаев!.....	108
Д. Қалиакпар	
Ә. Кекілбаев шығармаларындағы аңыздық сарындардың интерпретациялануы.....	112
М. Дауылбай	
Қорқыт ата атындағы Ә. Кекілбаевтың «үркер» романындағы	
Бөкейбай батыр бейнесі.....	120
Ф. Тілеулес	
Қазақ әдебиеті және Әбіш Кекілбайұлының «ұлағатты ұстаз» баяндамасы хабары.....	122
А. Болатқызы	
Қорқыт ата атындағы Ә. Кекілбаевтың «бір шөкім бұлт»	
повесіндегі ақхаймақ бейнесі.....	126

3-СЕКЦИЯ
ҚАЗІРГІ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМНЫҢ ДАМУ
ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ
ГУМАНИТАРНОЙ НАУКИ

Ercan Alkaya	
İki Dillilik ve rusçadan tatar türkçesine geçen kavram tercümeleri.....	130
З.Н. Сейітжанов	
Қажырлы ғалым.....	131
Adil Jumaturdu	
Characteristics of the kirghizepic performer manaschis in	
akchi county xinjiang china.....	136
Қ.Қ. Мәдібай	
Махамбеттанудағы тың байлам.....	138
Ж.Қ. Смағұлов, Е. Дүйсенбаев	
Кейкі батыр: Ақиқат пен аңыз.....	139
А.Б. Салқынбай	
Оппозициялық болмыс немесе ақындық кредо.....	143
Ж.К. Смағұлов, Ж. Токтамұратов	
І. Есенберлин – ұлт тарихының дарабозы.....	146
С.Ә. Қалқабаева	
Әдебиеттану пәндерінде ғылыми-зерттеушілік ізденіске бейімдей оқыту.....	147
Б.С. Сарбасов, Ф. Қыдырақын	
Батырлық эпостардағы ғажайып туу мотиві.....	148
С.Б. Тілеубаев, Г.У. Ахметалнева	
«Арқалық батыр» жырының зерттелу тарихы.....	149
М. Абдраев	
Телехабардың мәтіндік интеллектуалдылығы.....	151
Б.С. Сарбасов, Г. Төлеуова	
«Оғыз-наме» эпосындағы ағаш культі.....	152
М.М. Кожашев	
Жамбыл жырлары – отансүйгіштіктің бастауы.....	153
Ө. Сейсенқұлұлы	

Қазанылған әдебиеттер:

- Ахметов М.Х. Қазіргі қазақ романы. – Қарағанды, 2001. – 13 б.
- Ахметов Р. Тарихи роман. – Алматы: 1997. – 134 б.
- Берлин І. Алтын Орда. Тарихи трилогиясы. I том. – Алматы, 1982. – 134 б.
- Қазақ совет энциклопедиясы. Т. 4. – Алматы, 1972.

С.Ә. Қалқабаева,

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
филология ғылымдарының кандидаты, доцент
(Қазақстан)*

**ӘДЕБИЕТТАНУ ПӘНДЕРІНДЕ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУШІЛІК
ІЗДЕНІСКЕ БЕЙІМДЕЙ ОҚЫТУ**

Әдебиеттану пәндерін оқытуда студенттерге зерттеу әдістерін меңгертудің маңызы зор. Өйткені университетіміздің алға қойып отырған негізгі талабы – ғылыми-зерттеушілік ізденіске бейімді маман дайындау. Қоғамның экономикалық жағдайының өзгермелілігіне қарай әлем нарқында білімді қабілетті шығармашылық тұлғаны қалыптастыру ісі оқу үдерісіне көтеріліп келеді. Сол себепті Жоғары оқу орындарында кафедралар жанында ғылыми-зерттеу орталықтарын ашу, оның ғылыми жобаларын жасау, оларды оған тарту сияқты іс-шаралар қарқын алып жатыр. Мұның бәрі әдебиеттану методологиялық аспектілерін кеңейтуді талап етеді. Студенттерді ізденіске тарту үшін ең алдымен ғылыми зерттеу ісінің техникасы мен методологиясын оларға меңгерту қажет. Оны меңгертуде зерттеу негіздерінен бастап зерттеу әдістеріне дейінгі жайлар теориялық әрі практикалық деңгейде оқытылып, шығармашылық іс-әрекетімен тікелей байланыстырыла отырады. Міндетті пәндер енгізілуге тиіс. Мәселен, «Ғылыми зерттеу ісін жоспарлау және жоспарлау» немесе «Ғылыми зерттеу ісінің техникасы мен методологиясы» тәрізді міндетті пәндер екінші немесе үшінші курстан бастап оқытылуы қажет. Әдебиеттану мамандығы бойынша магистратурада мұндай пән оқытылуы қажет. Жас ізденушілерге бұл пәннің берері көп.

Әдебиеттану ғылымының дамуына ғылыми-зерттеушілік істерді жолға қою маңызы мол. Филолог – студент бакалавриатта өз мамандығының методологиясын, ғылыми зерттеу жұмысының ерекшеліктерін меңгереді. Студенттердің ізденістері, шығармашылық іс-әрекеті баяндама, реферат, рецензия, эссе, реферат, мақала, шолу, анотация, курстық жұмыс, дипломдық жұмыстары (СӨЖ), дипломдық жұмыстар, таңдау пәндерін оқытуда көрініс алады. Студенттердің СӨЖ-ы пайдалануға берілген мақалалары, білім қорларын өзіндік ізденіс негізінде жаңаша қорытындылап, олардың мәселелерін шығармашылықпен шеше алатын дағдыға айналдыру-

ды мақсат етеді. Алайда зерттеу жұмысының осы түрлерімен ғана ғылыми-зерттеушілік дағдыларын студенттер бойында қалыптастыру жеткілікті ме? Әрине жеткіліксіз.

Ғылыми-зерттеу жұмыстардың мақсаты мен міндеттерін, әдіс-тәсілдерін, ғылыми сипатын, техникалық ерекшеліктері мен айырмашылықтарын рәсімделуін жете білмегендіктен көп тұста кемшіліктер орын алып жатыр.

Студенттің ғылыми танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту үшін оқыту ісінде оқытушылар да ізденушілік танытып, оқытуда жаңа инновациялық технологияларды қолдануы қажет. Сабақ түрлері, оқыту әдіс-тәсілдері студентті белсенді, сыни ойлау қабілетіне ие жеке тұлға қалыптастыру ретінде қалыптастыруға бағытталғаны жөн. Студенттің кез келген жағдайға қатысты өз пікірі, өзінің дербес шешімі болуға тиіс. Силлабуста ұсынылатын СӨЖ түрлері осы мақсаттарды ескеріліп құрылғаны дұрыс.

Ғылыми ізденіс студенттің ішкі табиғи мүмкіндіктерін ашып, шығармашылық ойлауы мен сыни көзқарасын дамытуға ықпал етеді. Мұның бәрі заман талабына сай субъект қалыптастыруға алып келмек.

Субъектілік – адамның өзінің іс-әрекетін басқара білу, басты мақсаты болу мақсатын айқындап алдына қоя білу және оны әртүрлі жағдайға сәйкестендіре алу, өз бетінше ұстанымы мен пікірін іске асыру қабілеттілігі. Психология ілімінің түсінігіне сүйенсек, субъект қалыптасуы үздіксіз, «жоғары қарай», үдемелі жетілуді, дамуды білдіреді екен.

Студенттің оқу-тәрбие үдерісінде субъект ретінде қалыптасуы, бірінші оқытушылардың оқыту іскерлігінің нәтижелілігін, тиімділігін арттырады. Өйткені оқытушының функциясының бір бөлігін студент атқарады. Осы жағынан, терең пәндік және неғұрлым күрделі, тиімді инновациялық технологияларды қолдануды талап етеді. Яғни қазіргі оқытушы дәріскер ғана емес, алғашқы сампаз зерттеуші, ізденімпаз үйлестіруші, рухани демеуші, шығармашылық бағыттаушы болуы тиіс.

Енді студенттерді зерттеушілік ізденіске дағдыландыратын оқыту әдістерін келетін болсақ, соның бірі – сын тұрғысынан ойлау. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз – жан-жақты ізденіп, танысып талдау. Сын тұрғысынан ойлау тәсілінде, ең бастысы, студенттердің өздігінен жан-жақты білім алу жағдай жасалынады. Сонымен қатар белгілі бір мәселеге қызығушылықтан бастап, болжам жасатып, мақсат қойып, іс қылуға сұрақ беріп жауап беріп студенттердің бір-бірін тыңдай білуге, өз ойларын анық жеткізуге, өзін-өзі зерттеу жұмыс істеу дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік тудырады. Ізденіске бағытталған оқығанын, естіп-көріп білгенін түйіндеп, пайдалана білуге үйретеді. Осының бұл түрінің тиімділігі:

- жан-жақты білім алады;
- уақытты ұтымды пайдаланады;
- өзара пікір алмасады.

Бұл әдістердің нәтижелілігі оқытушының шеберлігіне көп байланысты.

міндеті тек оқыту, түсіндіру емес, ең алдымен, студенттердің еркіндік-ерекетін танымдық, ізденушілік тұрғыдан сауатты ұйымдастыру, қолдау болуға тиіс. Сын тұрғысынан ойлаудың қазіргі таңдағы талаптарға сәйкесінше шығармашылық, ізденушілік сияқты қасиеттерді дарытқан білімді жеке тәрбиелеудегі алатын орны да ерекше. Сондықтан да жоғарыда айтылған жана технология студенттерді зерттеушілік ізденістерге апаратын жолдың бірі.

Зерттеушілік қасиеттердің ғылыми-зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруда әсіресе әдістер мен әдістердің жүйесін білудің маңызы зор. Өйткені зерттеушілік объектіні белгілі бір көзқарас тұрғысынан сөз етуді қамтамасыз ету керек – зерттеу әдістері мен тәсілдері. Әдіс дегеніміз – адамның қолданатын ойлау қызметінің көрінісі.

Зерттеуші-студент зерттеудің барлық ғылым саласына ортақ жалпы ғылыми әдістер мен жеке ғылыми әдіс түрлерінен, әсіресе дәстүрлі логикалық зерттеу әдістері: салыстыру, талдау, жалпылау, анализ бен синтез, индукция мен дедукция, классификация мен систематизация, генетикалық әдіс сияқты әдістермен хабардар болуы тиіс.

Әдебиеттану ғылымының методологиясы көркем шығарманы теориялық және практикалық тұрғыдан зерттеумен тығыз байланысты. Ондай зерттеуге алдымен бұрын зерттеу объектісін белгілі бір аспектіде танытатын талдаудың маңызы таңдау қажеттілігі туады. Ұстанымға сай зерттеу әдістерін таңдау зерттеушінің танымның алғы шарттары болып табылады. Қазіргі әдебиеттану методологиясында көркем шығарманы игерудің үш түрін қолданады: талдау, талдау-сәйкестілік, бағалау. Сонымен қатар көркем әдебиетті зерттеуді бірнеше бағытте қарастыру орын алып отырғандығы айтылып жүр [1]. Мәселен:

- методологиялық тұрғыдан келу,
- тарихи-әлеуметтік тұрғыдан қарастыру,
- стилстикалық тұрғыдан келу,
- лингвистикалық тұрғыдан зерттеу
- коммуникативтік тұрғыдан келу,
- тарихи-мәдени тұрғыдан қарастыру,
- тарихи-салыстырмалы тұрғыдан зерттеу,
- географиялық тұрғыдан қарастыру,
- шығармашылық-генетикалық зерттеу,
- тарихи-функциональды,
- коммуникативті зерттеу т.т.

Сонымен бірге онжылдықта әдеби шығарманы зерттеуде төмендегідей зерттеу әдістері көрініс алууда: құрылымдық талдау, мәтіндік талдау, семантикалық талдау, стилстикалық талдау, көркемдік концептілерін, құндылықтары мен маңызын анықтау.

Жоғарыда көрсетілген ізденістерден басқа көркем шығарманы қандай да бір ғылыммен байланыста қарау сияқты жеке ғылыми ізденістер де ту-

ындап отыр: лингвистикалық талдау, психологиялық әдіс, мифологиялық этникалық және культурологиялық әдіс. Заман талғамына сай туындап отыртын мұндай жаңа әдіс-тәсілдерді жас ізденушілерге меңгерту ғылыми методологияны оқытуды тереңдетуді, әрі оқыту методтарын жаңашаландыруды білім беру ісінде креативтілікті арттыруды қажет етеді.

Жоғары мәдениетті ұлттық сананың негізін қалыптастыруда, жеке тұлғаны интеллектуалдық қабілетін дамытуда, рухани жан дүниесін байытуда көркем шығарманы зерттей оқытудың маңызы зор. Әсіресе ұлтымыздың мәдени-рухани қазынасын жасаушы ақын-жазушылардың көркем шығармаларын зерттей оқытуда оны меңгерудің тиімді жолдарын, әдіс-тәсілдерін, білімнің ізденушілік, тәрбиелік, дамытушылық мақсаттарын негізге алу заман талапқа сай болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Джуанышбеков Н., Темирболат А. Теория литературы: учебное пособие. – Алматы, 2009. – 284 с.

Б.С. Сарбасов

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің қазақ әдебиеті кафедрасының меңгерушісі, филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Ф. Қыдырақов

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің I-курс магистранты (Қазақстан)

БАТЫРЛЫҚ ЭПОСТАРДАҒЫ ҒАЖАЙЫП ТУУ МОТИВИ

Батырлар жырында қаһарманның ерекше бітімі, құдіреттілігі кейіпкеріне қарағанда басқаша түсіндіріледі. Қаһарман тайпалық тотем атаалар аруағының ғажайып түрде желеп-жебеуінің нәтижесінде туылған болады. Батырлар жырында ғажайып туу мотивтері кейіпкердің кереметтілігін дәріптейтін көркем тәсілге айналған. Кейінірек бұл мотив батырлардың ұлттайпа көсемдерінің ерекше жаратылысын бейнелеуге, яғни, басқа қарапайым адамдардан дәрежесін көтеру мақсатына қызмет еткен.

Дүниежүзі фольклорының эпикалық жанрларында елдің дүниетанымын ежелден қалыптасып келе жатқан тарихын көрсететін әр түрлі көркем тәсілдерді кездестіруге болады. Қай халықтың эпикалық мұрасы болмасын, сол жерді мекендейтін адамдардың тіршілігінен, салт-дәстүрінен хабар берсе. Соның ішінде бүкіл дүниежүзі халықтарын эпосында кеңінен тараған мотив-кейіпкердің ғажайып дүниеге келуі.